

BAJZA JÓZSEF DRAMATURGIAI MUNKÁLKODÁSA. *)

I.

A fiatal Bajza a drámai költészet iránt nem érezett valami különös tehetséget. Meg-megvillan benne a drámairás eszméje is, de nem verhet gyökeret lelkében. Egy ízben, Pozsonyban való tartózkodása közben kísérletet tesz, hogy egy gyilkosból drámai jellemet alkosson, de ez nem sikerül neki s többé talán nem is foglalkozott eredeti dráma írásával. Azonban a színi kritika és a színházszervezés terén oly munkásságot fejtett ki, a mely igen megérdemli a méltánylást s melynek megismerése nélkül Bajza írói jellemképe igen hiányosan jelenne meg előttünk.

Oly kiváló tehetség és még kiválóbb szorgalom, a milyen a Bajzáé volt, nem zárkozhatott el a 30—40-es évek színügyi mozgalmai elől, s ha egyszer már érdeklődést tanúsított ez ügy iránt, érdeklődése e téren sem maradhatott nyom nélkül. Időnként félben hagyja ugyan ez irányú munkásságát vagy a körülmények elterelik attól, de újra meg újra visszatér hozzá s elég alaposan mondhatjuk, hogy Bajzának drámairódmunk irányára s színészetünk fejlődésére nagy hatása volt.

Bajza színügyi munkássága 1829-ben kezdődik, mert akkor kezd gondolkodni egy drámai gyűjtemény kiadásáról. Az ily gyűjtemények kiadásának eszméje nem a Bajzáé. Az övéig már négy színügyi gyűjtemény indult meg irodalmunkban. Az igaz, hogy csekély számú fordított vagy átdolgozott és eredeti darabok közlése után mindegyik megszűnt, de már az a körülmény, hogy egyesek újból meg újból megkísérlik egy-egy újabb gyűjtemény sikeres elterjesztését, bizonyítja, hogy ilyenekre kezdődő drámairódmunknak nagy szüksége volt.

Elémozdította az ez irányú irodalom éberségét az is, hogy az 1790-ben megindult s a színészet teremtésére irányuló

*) Részlet «Bajza J. élete és művei» cz. tanulmányból.

és meg-megszakadó, de soha meg nem szűnő mozgalom mind-egyre szőnyegre hozta e kérdést.

Az első gyűjteményt Kazinczy adja ki 1790-ben, melyben megjelent «Hamlet, szomorújáték hat felvonásban, úgy a mint a mi játszószíneinkre léphet» (Kassa, Schröder után). Ebbe a kötetbe volt szánva Goethe Stella-ja és Lessing Miss Sara Sampson-ja is. A Hamlet-fordítást megelőzi egy ajánlólevel br. Prónay László csanádi főispánhoz, melyben egészen korszerű lelkesedéssel ír Kasinczy a színészet ügyében. E vállalat félben maradt s következő utána Endrődy János «Magyar Játékszíne» 1792-ben, mely a Dugonics, Simay és Szentjóbóttól megindított drámairodalmi mozgalom alatt írt darabokat foglalja magában.

Ennek a hatása alatt született meg «Az erdélyi magyar játékos gyűjtemény», melynek szerkesztői K. Boér Sándor és Barcsay László voltak s mely az előbbinek öt s az utóbbinak hat darabját tartalmazza s így az időnként való közlés kívánalmának ez sem felelt meg. Majd 1821-ben Bécsben «Döbrentei Gábor Külföldi Színjétékai» jelennek meg két kötetben. Az első kötet német darabot tartalmaz, t. i. Müllner 4 felv. «Véteksúlya» cz. szomorújátékát; a második kötet francia művet közöl, t. i. Molière «Fösvényét», széptani megjegyzésekkel és magyarázatokkal együtt. A részvétlenség miatt e vállalat is megszűnt s ezután nemsokára Bajza veszi kezébe az elődei által elejtett fonalat. 1829. szept. 6-án írja Toldynak, hogy Kazinczy már elküldte Emilia Galottit s az az ő Külföldi Játékszíne I. kötetében fog megjelenni. Deczember 10-én már azt írja, hogy vállalatának akadt nyolcz «actionarius» s ha még nyolczat kaphat, meg fogja indítani azt. Úgy látszik, hogy Kisfaludy Károlyt is unszolták egy drámai gyűjtemény kiadására, de ő nem vállalkozott rá; csak oly feltétellel vállalkozott volna, ha a darabokat mind Bajza fordítja, mert Kisfaludy mondása szerint a fordításhoz csak Bajza értett. Végre az 1830. évi júliusban megjelent Bajza Külföldi Játékszíne egy kötetben s azzal aztán meg is szűnt, minthogy az 1830-ban működni kezdő akadémiának ez irányban is megkezdett munkálkodása következtében fölöslegessé vált. (Az akadémia gyűjteménye «Eredeti és Külföldi Játékszín» cz. alatt 1832-ben indult meg.) Ennek az egy kötetnek a tartalma: 1. Előszó. 2. Emilia Galotti Kazinczytól. 3. Lessing karaktere Bajzától. 4. A gyűrű, vígjáték Schrödertől, fordította Bajza, és 5. Schröder biographiája Bajzától.

Bajzának Lessing volt a nagy mestere a kritikában, mint Götthe a dalban; illő volt tehát mesterét a magyar közönségnek bemutatnia. De mesterét nemcsak mint kritikust tünteti fel, hanem mint színműíró is stb. Szerinte a német irodalom egyedüli abban, hogy a kritika megelőzte a remekművek keletkezését; máshol először voltak remekművek s csak azután kritika. E tekintetben Németország Lessingnek köszönhet legtöbbet. Ő űzte ki Németországból a majmolás lelkét s tudomány, ízlése, nyelve és ítélete egy Bodmer és egy Godschedéhez képest magasan áll. Lessing a legszövevényesebb mélységet is világosan tudta megfejtetni. Luther óta egy író sem nyúlt oly mélyen bele a német nyelv szókincsébe, mint Lessing. Ő philosophus, theologus, régész, de leginkább a drámai költészet híve és munkása. Lessingben Bajza főleg azt emeli ki, hogy benne a geniust a kritika nem törpítette el. Lessing költői phantasiájával nem bírt alkotni, s ha mégis alkotott, az a kritika és tanulmány eredménye; ebben hivatkozik Bajza Lessing vallomására is. Jelleme feddhetetlen és tiszta s habár sok ellensége volt, érdemei már életében elismertetnek. Lessing nemcsak német nagyság; művei az emberiség haladásában útmutatók. Végül Mendelsohn idézésével fejezi be ismertetését Bajza, mely így hangzik: «Lessing egy emberkorral elébb járt, mint egész százada.»

Lessingnek emez ismertetésében Bajza egyéni vonásai annyira feltűnők, hogy a Lessing képében kiemelt vonások adatokat szolgáltatnak Bajza írói jellemképehez is. Más írónál is így van ez, t. i. mindenki azt becsüli másban, a mi az ő ideáljának megfelel, s azt veszi észre másban, a mi a dolgok megítélésében szempontul szokott neki szolgálni. Ennyiben az élet- és jellemrajzírók egy-szersmind magukat is szokták jellemezni. Fokozott mértékben áll ez az erős egyéniségű Bajzáról, a ki a maga véleményének érvényre juttatásában néha exclusivvé válik.

Ezeket vonhatjuk le Schröder-ismertetéséből is. Ez alkalommal nyilatkozik Bajza először, mint józan drámai és színészeti kritikus. Schrödernek hosszú, drámairói és színészeti életét röviden, de igen rokonszenvesen ismerteti s ebbeli tanulmánya meg is látszik később az Athenæum játékszíni krónikáján. Mindenesetre ép érzékre vall az, hogy Bajza Kotzebueval és Ifflanddal, ama kor népszerű, de érzélgős drámairóival szembeállítja Schrödert, a kinek művei szárazabbak, de művészeibbek; nem erkölcsértők és a színpadon hatásosak. Schröder ment a drámairók azon kedvencz-

szokásától, hogy oratori dictiókban öntik ki egyéni s a mű tárgyán kívül eső érzelmeiket. Ő csak néhány jellemet emel ki, s ezekkel szemben a többi csak mellékes, de összeszövésükkel a cselekvény gyorsan halad.

Schröder egyszersmind nagy színész is vala, kinél sohasem az volt a lényeges, hogy miként szaval el valamit, hanem az, hogy jól ábrázolt-e, az volt-e, a ki akart lenni.

Ilyen nyomon kezdődött Bajzának a színügyi téren kifejtett munkássága, t. i. Lessing és Schröder nyomán. Az elébbit abban is követte, hogy sok ellenséget szerzett magának s volt benne is sok fanyarság, mint Lessingben, utóbbit meg abban is, hogy nemcsak egyszer vala színházi igazgató. Mielőtt azonban színigazgatói korát néznők, a színi kritika fejlődésére kell egy szempillantást vetnünk, mert Bajza színügyi munkálkodása e téren folytatódott.

A színi kritikának első feltétele egy állandó színház, mert az ily kritika először is beható tanulmányt kíván s így feltételezi a színház megfigyelését. A német színi kritikának is már egy állandóvá lett színház segített a kifejlődésében. A milyen hatással volt 1750-ben a Koch-féle lipcsei társaság a német színi kritikára, olyan módon hatott a mienkre a budai színésztársaság.

A magyar színészet Budán 1833-tól kezdve új stádiumba lépett. Ugyanis a kassai, kolozsvári és miskolczi társaságok a pozsonyi kudarcz után egy ideig Kassán huzódtak meg, hol báró Berzeviczy pártfogása mellett, 1832-ig jól ment dolguk. Akkor azonban operai személyzetük Kolozsvárra távozott, a drámai személyzet pedig Budai magyar társulat czímén Budán ütötte fel sátorfáját. Pestvármegye sokat tett érdekükben s az igazgatásukat Fáy András és Döbrentey Gábor vállalták el.

Széchenyi pártfogása alá veszi a társulatot, mely 1833. július 7-én Bocskay István czímű darabbal kezdte meg előadásait. Ez az állandó magyar színészet kezdete Budapesten, mert ez a társaság fennállott egészen a nemzeti színház megnyitáig és akkor annak személyzetébe olvadt bele. A fővárosi kritikásoknak e társulat szolgáltatója a tért gyakorlati színi kritikák irására.

A magyar színi kritika kezdetei különben a múlt századba nyúlnak vissza. Az 1863-iki Színházi Látszó egy levélalakú színi kritikát közöl 1793-ból; ezt tekinthetjük az első magyar színi kri-

tikának.*) Azonban mind ez, mind pedig a Hazai és Külföldi tudósítások értesítései, valamint a Magyar Hirmondóéi is csak jelentések, melyeknek gondolati tartalma nincsen; irányadó és a drámáról való helyes gondolkodást eláruló nyilatkozataik egyáltalában nem fordulnak elő, úgy, hogy Kisfaludy első darabjainak megítélését többnyire a Wiener Zeitung für Literatur, Kunst und Theater cz. bécsi lap végzi. A magyar lapok legfennebb csak ismétlik azt, a mit a német lap elmond.

A Tudományos Gyűjtemény 1817-ben megindulván, a színi kritikának is tért nyit hasábjain, a hol 1817—1827-ig 10—12 színi bírálat jelent meg. De ezen bírálatok nem a színi kritika fellendültét jelentik, mert a daraboknak csak irodalmi értékéről szólnak, nem egyszersmind színi hatásukról is. E bírálatok csak azt keresik az írókban, hogy mennyiben hazafiasak. Ha csengő hazafias nyilatkozatot találnak a darabokban, már jóknak találják azokat s szerzőiket «az igaz hazafiai költő» dicső nevével tisztelik meg. Csak a T. J. betűk alatt író, Toldi szerint gróf Teleki József bírálatai vallanak a kor színvonalán álló bírálóra.

A színi kritika az Aurorában is megkezdődik, a melyben Fenyéry Gyula (Stettner, Zádor) bírálja Kisfaludy két vígjátékát, Toldy meg Vörösmarty Salamon királyát. Toldy polemizál is Szontághgal abban, hogy Kisfaludy vígjátékai mennyiben nemzetiék. E kritikákkal párvonalosan jelentek meg egyes megjegyzések 1830-ig a Pester-Ofner Zeitungban is s melléklapjában, a Gemeinnützige Blätter-ben, valamint a Spiegel-ben és melléklapjában, a Schmetterling-ben, úgy szintén a Pannoniában is. De ezek a mint kevésbé magasok, kevésbé hazafiasok is voltak.

Csáky Tivadar gróf lett volna az első, ki Kassán «Játékszíni Tudósítások» czíme alatt megkezdette volna a komolyabb színi kritikát, de e vállalat a 16. számmal megszűnt; különben is lényegtelen szempontjaival nem felelt meg a kívánalmaknak.

E szerint a «Társalkodó» az első lap, mely 1832-ben megkezdte a tűrhetőbb színi kritikát. Ebben P. K. (Pechata Károly) tudósításokat közöl a kassai társaságnak Temesvárott lefolyt, különösen operai szerepléséről. A mit a Társalkodó kezdett, azt a Regélő és Honművész folytatja tovább 1833. jan. 21. számában, melyben külföldi magaslaton álló színi kritikát ígér, azonban

*) Bayer J. «A nemzeti játékszín története».

nem nyújt egyebet, mint játékrendet és szereplési krónikát a Nagyváradon, Szegeden, Debreczenben és Kolozsváron játszó társaságokról. Azokat a dicséreteket is rendesen közli, a melyekhez a vidéken olyan jól értenek. Majdnem ugyanilyen módon ír a budai társaságról is, s ha valami tartalmasabb reflexiót közöl, az bizonyosan Tiecktől vagy Schlegeltől van kölcsönözve. Még a célját sem tudja elég magasra kitűzni a színi kritikának, mert előzetes hirdetésében I. a budai színészetről való tudósítást és II. a színészeket illető megérdemelt gáncs és dicséret közlését vallja programjának. Az ily kritika értékét és megvetettségét eléggé megvilágosítja az 1833. Muzarionban megjelent Csel cz. szatira, melyben a kritikusok érdekefeleknek, gorombáknak, butáknak vannak bemutatva. A Regélő és Honművész színi kritikái rovata csak akkor emelkedik, a mikor ezt 1835-ben Garay János veszi át.

Más organuma is akadt a színi kritikának, s ezt Munkácsy János Rajzolatok című lapja nyújtotta. Munkácsy Kisfaludy bohózat és novella irányának egyik követője volt s első magyar humoristának szerette magát nevezni. Garabonciás diák című bohózata nagyon ismeretes volt. Önérzetes, nyakas ember vala, a ki lapjának színi kritikái miatt ellentétbe jöven Bajzával, évekig folytatta vele a harczot, s az mindenesetre nyom valamit, ha valaki azon időben a Bajza tollával és tekintélyével szemben évekig bírta az ellentállást. A Munkácsy lapja Kritikai Töredékek címen közölt színi kritikákat s cikkei alá először Őszinte testvérek volt aláírva, de 1835. és 1836-ban az aláírást X et Comp. jegy váltotta fel. Ez X et Comp. ellen kelt ki Bajza s ez az ő színi kritikái működésének kezdete. Hibáztatja X et Comp. kritikája modorát általában s hibáztatja különösen, hogy nem veszi figyelembe a színészek körülményeit, a mennyiben az 1835—36. évi telén rossz állapotok között levő színészekkel szemben is olyan kívánalmakkal lép fel, a milyeneket csak rendezett színésztársaságokkal szemben formálhat az ember.

A Rajzolatoknak és Honművésznek kétes bírálásait Bajza sokáig nem nézhetvén tétlenül, «A magyar színészeti bírálókhoz különösen X et Comp. úrhoz» címen a Társalkodóban *) egy cikket tesz közzé, melyben irányt nyújt arra nézve, hogy a színészekben mit kell bírálni. Hangsúlyozza, hogy a kritika jótékony, ha tanít, de hogy ezt tehesse, tárgyismeret, ítélőtehetség s elvek

*) Társalkodó 1836. 19. sz.

kellenek hozzá; ily feltételek mellett a durvaság sem baj benne. A Kassán megjelenő Játékszíni Tudósításoknak csak a mocskos keztyű és sáros csizma voltak a tárgyai. A Honművész is csak személyes tetszésről és nem tetszésről szól. Az effélék azonban még nem ártanak, de annál inkább árt a Rajzolatokba író X et Comp. úr bírálata, mert abban egyetlen egy tanulságos gondolat sincs. Nem győzi meg semmiről a színészeket és mégis haragszik, ha nem követték tanácsait. X et Comp. azt állítja, hogy az egyoldalú dicséres teszi egyoldalúakká a színészeket. Igaz! Az egyoldalú dicsérés és gyalázás egyaránt ront, de hát X et Comp. úr is egyoldalú, mert, ha tanácsait nem követik, mindjárt azt mondja, hogy nem akarnak előre menni.

A bírálat vegye tekintetbe a körülményeket is és azokhoz szabja kivánalmait. A bírálatnak több oka van igazságosnak és kifogástalannak lenni, mint a színésznek, mert a színész dicsősége a jelen, a kritikát megbírálhatja a jövőben élő sok ezer értelmes olvasó is. Nálunk a kritikában nem elég csak érinteni a tárgy főbb pontjait, mint pl. Franciaországban, — mondja Bajza — a hol kifejlett színi kritika van. Színészeinknek, ha teoriájuk kevés is, practicumuk elég középszerű, kritikusakink azonban még csak nem is középszerűek sem a teoriában, sem a gyakorlatban s azért a megbírált felül érzi magát a bírálón. Hivatkozik Lessing példájára, a ki a Hamburgi Dramaturgiában megjelent kritikáit a játszás után mindig napokkal később tette közzé, hogy annál alaposabbak és gondosabbak legyenek.

Ha X úr felhagy a bírálattal, azt igen okosan teszi, de rosszúl teszi azt, hogy drámák bírálatába fog, mert az még nehezebb; tanuljon inkább s tegye sajátjává az olvasottakat. Mennyire ráfért ez Munkácsyra, kitűnik abból, hogy egyik bírálatában tisztán kimondja, hogy Fánecs minden más magyar színészt felülmúl, a mi ellen Fánecs (Regélő 1836. 63. sz.) nem késik hírlapilag tiltakozni.

Erre Munkácsy János magáénak nyilvánítja a lapjában addig megjelent összes kritikákat és Bajzával szemben humorizálni kezd, a dolog lényegéhez azonban nem szólott.¹⁾

Bajza felszólalását a Kassai Szemlélő és a Honművész is zokon vették és siettek arra válaszolni; az elébbi Párttalan név alatt szólal meg, az utóbbiban pedig Garay nyilvánítja ki, hogy bírállatait a színészek, gyakori nyilatkozataik szerint jó néven veszik.²⁾

¹⁾ Rajzolatok 1836. évf. 147. l.

²⁾ 1836. Honművész 27. sz.

Bajza e hármias támadásra «Dramaturgiai és logikai leczkék magyar színbírók számára» közös cím alatt hármias cikkben felel meg, melynek első része: «Szükséges magyarázatok a Rajzolatok színbíróló compániájának»; másodika: «Pro memoria a Kassai Szemlélónek» és harmadika: «Néhány szó a Honművész színi kritikáíróló.» (Felvilágosításul Garaynak.) Lássuk ezeket sorban.*)

Bajza kijelenti, hogy most iskolamesteri feladathoz fog, részletesen magyaráz, a míg még Munkácsy J. úr is megérti a dolgot. Munkácsy először azt mondta, hogy Bajza nem ereszkedett bővebb magyarázatokba, másodszor, hogy a színészeknek a kritika nem használ, és harmadszor, hogy a színészek mesterségüknek még kritikáját sem értik. Ennélfogva — mondja Bajza — annál inkább igaza van neki abban, hogy színészeinket tanítani kell. Munkácsy ezt nem tette, tehát nem panaszkodhatik, hogy nincs hatása a színészekre. Munkácsy azért is elégedetlenkedik, hogy a színészek elbizakodottak s azért nem követik tanácsait, a melyek útmutatásul szolgálhatnának arra nézve, hogyan kell játszaniuk. Bajza szerint ez azért történik, mert M. megjegyzései nem a lényegesekre vonatkoztak s a mennyiben pedig oly dolgokra vonatkoztak, a milyen pl. az idegen nevek kiejtése, azokra nézve nem elég a megjegyzés, azokra nézve útasítás és könyv kell.

Bajza ezután elemeire bontja a színművészetet s minden résznél alkalmilag mondja el a megjegyzéseit Munkácsy állításaira. A színművészetet szőejtés, felmondás, szavalás, testtartás, kézbeszéd, arczbeszéd, karakter-felfogás és kifejezés cz. cikkben tárgyalja.

A szavalás theoriájához Kántorné és Bartháné szavalata szolgáltat bő adatokat. Munkácsy hibáztatja azt, hogy a szavalatból a mű verses alakját észre lehet venni. A vers közbül van az ének és próza között s így szerinte azt lelkesebben kell szavalni, mint a prózát. Bajza szerint ez helytelen, mert e tekintetben nem az alak dönt, hanem maga a darab. A verset épen ellenkezőleg, mint a prózát, lassabban, ünnepélyesebben kell szavalni.

A Honművész XXVIII. sz. 20. lapján szavalás és felmondás tekintetében kétféle iskolát különböztet meg; egyiknek Kántorné a képviselője s ez a régi, síró, éneklő; a másik az új, a melynek fő-képviselője Megyeri. Ez utóbbi modort ajánlja Bajza is, de úgy, hogy az a mű tanulmányozásán, gyakorlaton, naponkénti szavalatokon alapuljon.

*) Krit. L. VII. füzet.

Tudnunk kell, hogy színészeink kezdetben a németektől tanultak, a kik affectált, éneklő módon szavaltak s ettől a modortól némelyek épen csak Déryné és Kántornét tartották mentnek. Ezen az alapon van Bajza vitairatában régibb és újabb iskoláról szó, különben ez az egész erőltetett felfogás és elnevezés a Honművész útján kezdett elterjedni.

A testtartást illetőleg Munkácsy megrójjá Nyirynét, hogy lomha, és Laborfalvi Rózát, hogy előre hajol, s ajánlja ezeknek, hogy tanulmányozzák a hozzájuk nem mostoha természetet. Bajza ez alkalomból egy helyes kis értekezést ír a szépről és a természetről. A szép a természetből van véve, de a művészi világban idealitást nyer, s ha nem nyerne, a művészet fölösleges volna. Goethe szerint is iszonyú hézag van a természet és művészi világ között, a mely hézagot külső segédeszköz nélkül (tbeoria) a lángész sem képes átugorni s ezért nem jó, ha a művészet pusztán csak utánosz stb. Azután tanácsokat ad a színpadi járásra, leülésre, kijövéésre, állásra, a hallgató színész függélyes állására, a meghajlásra stb.

A kéz- és arcbeszédre vonatkozólag M. a természetes tartást ajánlja. Bajza tiltakozik az ellen, hogy ez a mindennapi életben láthatót jelentse. Az arcbeszédet a színésznek a tükör előtt külön kell tanulnia.

A karakterfelfogásra és kifejezésre nézve azt tartja legfőbb szabálynak Bajza, hogy a színész fogja fel és fejezze ki az író intentióját. S végül abban fogja meg Munkácsyt, hogy ő a francia romanticismust rajzolja Schlegel egyik olyan művéből, mely a romanticismus előtt jelent meg s mely csak a keresztyén drámát jellemzi az antikkal szemben. *)

Ime, ezekben is a theoreticus Bajza! Nem tud semmiről szólni a nélkül, hogy a dologra vonatkozó alaprajzot, az alapvető vonásokat ne nyujtsa. Ki mutathatott fel akkor ennyi érzéket és tanulmányt a színészeti művészetre vonatkozólag? Vörösmarty behatóan foglalkozott a drámának, mint költészeti nemnek az elméletével, de a színészettel magával ily behatóan tudtunk szerint Bajzán kívül senki.

Bajzának a Rajzolatokkal való vitája ezzel nem fejeződött be, mert e lap újból válaszolt az ő cikkére, mire ő Utóhangok czíme alatt Harmadszori szavam a Rajzolatok színbíráló compániájá-

*) *Wilhelm Schlegel, Drámai leczkék.* 1808.

hoz» cz. cikkében a maga részéről bezárja a vitát. Harmadszori szava is csak az az X et Comp.-hoz, hogy beszéljen okosabban. Bajza nem érzi, hogy állításai meg volnának czáfolva, legfennebb azt, hogy működése meg van kritizálva. Ajánlja, hogy ne fecsejjenek, mert csakugyan azt hiszi, hogy érvei, ha más, tanultabbak előtt nem is, de előttük ledönthetetlenek.

Az egész vita eredményére Bajza a győzelem érzetével tekinthetett vissza, mert annak következtében Munkácsy elébb a színészekre vonatkozó megjegyzéseit szüntette meg, azután pedig az A. B. A. R. jegyek alatt tovább folytatott színi kritikával is végkép felhagyott.

A «Pro memoriában» Bajza szellemesen bánik el a Kassai Szemlélővel, mely lapnak írója «Pártatlan» név alá rejtőzött. Bajza azt mondja, hogy kár volt e nevet Páratlannak nem szedni a nyomdában, mert gazdája páratlan gyenge a gondolkodásban. A Kassai Szemlélő azzal válaszol a kritikuskoknak, hogyha a bírálati nem tetszenek, csináljanak jobbat. Ez Bajza szerint helytelen elvre mutat s azt úgy világítja meg, hogy felkiált: hátha egy nadrágcsináló rossz szabó mondaná: ha munkája nem tetszik, csináljanak jobbat? Mit szólna ahhoz? S végül az ítéző és alkotó ész közt levő különbséget fejtegetvén, a vitát ez oldalról is bezárja.

A Garayval való vita is 1836-ban jár le. A neki írt válaszában Bajza sajnálja azokat, a kik a színészet történetét majdan a Honművészből merítik. Kellő mértékre igyekezik leszállítani azt az érdemet, a melyet Garay a Honművésznek tulajdonít s czáfolja azt az állítást, hogy a magyar színészeti kritikát Rothkrepf (Mátray, a Honművész szerkesztője) kezdte volna meg. Erre megjegyezhetjük azonnal, hogy ebben a dologban Bajzának nem volt egészen igaza, mert a színészeti kritikát tágabb körben csakugyan Rothkrepf kezdte meg s ezt ő maga nem is késik lapjában kimutatni. *) A Csáky T. gróf által megindított «Nemzeti játékszini tudósítás» a 16. számmal meg is szűnt s aztán úgylis csak Kassa és általában Abauj színészetére vonatkozott. A vidéki színészetéről való tudósításokat tudomásunk szerint is Mátray kezdte legelsőbben közölni.

Garay válaszában Bajzának főleg két mondásával foglalkozik. Bajza ugyanis első cikkében azt írta, hogy nekik oly kritikát írni, a melynek semmi célja sincs, a másik cikkében meg azt,

*) *Regelő* 1836. 64. ss.

minek oly kritikát írni, a melynek okos czélja nincs. Garay ebben ellenmondást lát. Bajza még egy pár szűrő észrevételt tesz erre nézve és azzal zárja be, hogy szép, ha a fiatal ember igyekszik, csakhogy igyekezzék szerény is lenni.

Erre Garay a Honművész három számában foglalkozik ¹⁾ Bajzával, néhol kicsinykedőleg kötvén bele, minek következtében Bajza a Befejező szó Garaynak cz. cikkében kinyilatkoztatja, hogy Garay inkább vitatkozási makacsságból ír, mint meggyőződésből, de rá nézve jobb, ha az elébbit tesszük fel s ezért fölösleges is tovább folytatni a vitát. A mint tetszik, legyen az övé vagy nem az övé az utolsó szó.

Garay mintegy fájólag jegyzi meg, hogy Bajza szintúgy a fenéségből száll le hozzá, de neki s az ügynek ez is elég, mert a Befejező szó Bajza legyőzetését jelenti.²⁾

Ennyi vala Bajza és Garay harcza, de ennyi is keserűséget hagyott e két író szívében. Később sokszor találkoztak a Kisfaludy-társaságban, az Akadémiában s más helyen is, pl. Kossuth Hirlapja mellett, melynek Bajza szerkesztője s Garay segédszerkesztője volt; mintha a sors mindegyre össze akarta volna hozni őket, de barátság soha sem fejlődött ki köztük. A mai korból visszatekintő fájdalommal látja két ily meleg szívnek aránylag kis okból való összekocczanását s nem tudja megfejteni, hogy egyik nemes szív a másiknak hogyan lehet ennyire ellenfele. Az adatok szerint úgy látszik, Bajza a hibásabb fél, de hibáját menti az, hogy vitájuk idején még nem volt tisztában a Garay tehetségével. Azonban ez sem elég mentség; valamint Szentmiklóssynak nem volt mentsége 1829-ben, hogy ő nem volt még tisztában Bajzával, mikor szerénységre intette őt. Bajza tudhatta volna azt, mennyire fáj a tehetséges ifjúnak, ha a nagyképtű öregség csak az évek számai érvénél fogva visszaszorítja őt. De úgy látszik, hogy e fájdalomon minden törekvő ifjúnak keresztül kell mennie.

Bajzának és Garaynak egymás iránt való idegenkedése ezután is nyilvánult egy párszor, habár éléből az idő haladtával folytonosan vesztett. Bajza elítélőleg bírálta Garaynak Kunoss Természet című lapjában 1838-ban megjelent virágnyelvét, a mely az első magyar virágnyelv volt. 1844-ben pedig, a mikor az Aka-

¹⁾ 1836. 56. 58. 59. sz.

²⁾ 1836, *Regelő* 62 l. «*Litteraturai nevezetesség*».

démia 100 arannyal tüntette ki Garay verseit, Bajza ennek ellene működött. Egyszer azonban Bajza is elismeréssel adózott Garaynak, a mikor t. i. Garay a Kisfaludy-társaságban Zrinyi Ilona című balladáját felolvasta, Bajza el volt ragadtatva a költemény szépségei által és a gratulálók sorába ő is beállott. Viszont Garay is szólott nagy elismeréssel Bajzáról s dolgozott is az Athenæumba s ezt a lapot öcsésének is ajánlotta e szavakkal: «Az én tanácsom minden esetre az lett volna, hogy az Athenæumban lépnél fel. Ott, bizonyos lehetsz benne, hogy legalább közepszerúségen alul nem adják ki munkádat, mert mind a három szerkesztő competens bíró a lyrában s műértő lapjuk oly lap, mely karakterrel bír s dolgozó társai közt állhatni dísz».

Ennyi vala Bajza dramaturgiai működése 1837-ig, a meddig az állandó színészet is kisszerű volt s a pesti fényes német színház elől Budára szorult vagy hetenként kétszer attól esedett bebocsáttatást.

1837-ben, a nemzeti színház megnyitása után új szerep várokozik Bajzára, épen az ugyancsak 1837-ben megindult Athenæumban s annak főkép játékszíni krónikájában. Ezen kívül Bajza csakhamar megízleli a színházigazgatás munkáját és közreműködik a valódi színi kritika megalapításában, melynek megalapítói Vörösmarty és Bajza. (Előttük is Tóth L.-nak a Rajzolatok 36. és 37. számában megjelent, Hamlet-ről szóló fejtegetése valódi színi kritikának mondható.) Gyulai a színi kritika megalapítójának csak Vörösmartyt mondja, de ez állítás csak úgy kifogástalan, ha Bajza működését és a nemzeti színház felálltának is az azt előmozdító körülményeit tekintetbe vesszük.

A magyar Thalia 1833—1837-ig igen sokat haladott. Főkép Pestmegye és az Akadémia működtek ez előhaladásban közre. Pestmegye 1831-ben színügyi bizottságot alakít, a mely a fővárosi színészet állandó istápolásával volt megbízva. A m. tudós társaságnak pedig, a rendtartások 5. pontja értelmében, a játékszín is gondjaira bízatik, mint nyelvmívelő eszköz. Ezenkívül a kassai játékszíni felügyelő bizottság felkéri az Akadémiát, hogy gondoskodjék az idegen terméktü jelesebb drámák lefordításáról, a mi drámairodalmunknak és színészetünknek nagy előmenetelére szolgálna. Az Akadémia ezeknek alapján már 1831-ben 71 darabot jelöl ki a lefordításra és 100 aranyat rendel évenkénti drámai jutalomra. Továbbá a IV. nagy-gyűlésen 8-tagú drámai bizottságot szervezett, hogy az a fordításokat megvizsgálja és e bizottság költ-

segeire 500 frtot szavazott meg. A bizottság tagjai a következők voltak: Csató Pál, gr. Dessewffy Aurél, Döbrentei Gábor, Fáy András, (1835-től fogva Fáy helyett Bajza), Jakab István, Rothkrepf Gábor, Tessedik Ferencz és Vörösmarty. E bizottságnak az Akadémia páholyt is bérelt a budai színházban, hogy figyelemmel kísérhesse a darabok előadásait. E bizottság 1833. november 27-ikén kezdte működését és már 1834-ben 70 régi és 15 új darabot fogadott el. Az Akadémia továbbá 30 arany pályadíjat tűzött ki e kérdés megfajtására: «Miképen lehetne a magyar játékszint Pesten megalapítani?» Az így megindított mozgalomban a nemzeti színházra nézve két irány válik ki. Az első a Széchényi, a ki részvények útján 4—500 ezer frtot akar beszerezni és a Duna-parton hatalmas színházat óhajt emelni. Míg Széchényi a Vaskapunál jár, ez elvét a Társalkodóban gr. Dessewffy képviseli. Ennek a tervnek az volt a rossz oldala, hogy az abba való rengeteg sok pénznek a beszerzési ideje igen elodázta volna az ügyet. Ezért volt egy más tervet hirdető párt Földváry Gábor pestmegyei alispán és a megyei színügyi bizottság elnöke vezetése alatt, a mely ismervén a nemzeti lelkesedés ama tulajdonságát, hogy heves, de mulékony, a lelkesedést rögtön akarta használni és kisebb színházzal is megelégedett. A honfiak többsége e mellett foglalt állást s Pestmegye is, habár Fáy András nyertes felelete is az Akadémia pályakérdésére nézve a Széchényi véleménye felé hajlott, a mennyiben ő is 370 ezer frtos színházat akart emelni. Fáy nyertes felelete mellett egy másik versenyző mű is volt ily címmel: «Egyetlen mód a magyar játékszín czélirányos megalapítására» (Mátray Gábortól), mely Földváry felé hajlott s különösen hangsúlyozta egy színi-conservatorium felállítását, s midőn erre a czélra br. Vay Anna 5000 frtot adományoz, Földváry G. azon a pénzen megveszi a színház mai telkét s miután a megye a gyűjtések közepette elrendeli az építkezést, a színház ügye el volt döntve. Széchényi nem akadályozhatta meg Földváry tervének végrehajtását. 1835. szept. 16-án az építés megkezdődik s 1836. aug. 5-én bokréta-ünnepélyt ülnek. 1837. jan. 15-én a pestmegyei gyűlés már rendelkezik a megnyitásról s felkéri Vörösmartyt a prolog írására. 1837. május 8-án részvénytársaság alakult és meghívta az illetőket a megnyitó ünnepségre. A részvénytársaság a színház igazgatását egy állandó választmányra bízta, melynek tagjai voltak: Földváry Gábor alispán, elnök, Nyáry Pál aljegyző, tollvivő, Fáy

András, Ilkey Sándor, gr. Ráday G. táblabírók, Simoncsics János főszolgabíró. E választmány jul. 26-án tartott ülésében a színész-társaság igazgatójává Bajza József táblabíró és akad. tag választott meg; Szigligeti Ede a titkári, Rothkrepf G., a Regélő kiadója az ének- és táncz-felügyelő tisztére emeltetett s megbízott, hogy javaslatot készítsen a felállítandó operára nézve. A választmányba később beválasztották Rosty Albert táblabírót is, mint zeneértő tagot. Rosty dolgozta ki a zenekari igazgató hatáskörét, mikor az opera alapításáról volt szó. A sikerült javaslatot Bajzával együtt végezték be s ennek alapján lépett 1838-ban jan. 15-én Erkel, mint első karmester a színházhoz.*)

Az Athenæum 14. számában Bajza már hirdeti a színház megnyitását — augusztus 22-re, a vásár idejére, s azon időben a színház csakugyan megnyílt; bár még nem volt egészen készen, de arra az időre a munkálatokat beszüntették. A megnyitás Vörösmarty Árpád ébredésével és Schenk Belizsárjával történt, mely utóbbit Kiss János fordította.

Alig kezdtek játszani, már is minden oldalról megnyílt a színészetet ellenőrző kritika zsilipje. A Hirnök-ben egyre hangzott, hogy mostan már szigorúaknak kell lenniök a színészekkel szemben, mert van állandó színház. Annaira ment a bíraskodási düh, hogy Toldy szükségesnek tartja az Athenæum 16. számában a színészek védelmére kelni, a kiknek inkább a gyakorlat ada képességet, mint az elmélet.

A mi pedig Bajza személyét illeti, ő csakhamar a legkíméletlenebb támadásoknak volt kitéve. A régi ellenfelek, a kik talán egy-két polemiaiban megjárták volt Bajzával, most egyre támadják Bajza színigazgatói működését. Mint előbb Kazinczyval szemben Bajzáék ifjú írói csoportja állott, úgy most az Athenæisták találták szemben magukat egy ifjú írói csoporttal. Bajzáék a Századunkkal (a Hirnök melléklapja) közjogi, a Szion-nal egyházi és Kunossal (Bústavi), a Természet című lap szerkesztőjével, kinek egy magánjogi könyvét szeliden lebírálták, és Munkácsyval személyi ellentétben állottak. A Századunk főtárgya állandóan Bajza a színigazgató volt. A Hirnökben pedig Balázsfalvi Orosz József pozsonyi lapjában a Magyar lapok heti szemléje című rovat 1838. febr. 1-től kezdve egyenesen az Athenæum köre ellen indult s ezt a ro-

*) Budapesti Hirlap 1838. decz. 6.

vatot Csató Pál vezette, Bajza elleneinek legmérgesebbike. A triumvirek részint a Figyelmezőben s miután az 1841-ben főlapjába beleolvadt, az Athenæumban válaszoltak. Nekik is állandó czímük volt a támadásokra adott feleleteikben: «Athenæum miatti zajgások». A támadó ifjú párthoz sorakozott Kovacsóczy Mihály is, ez «örök ifjú» író, a ki a Szemlélőben szokott volt írni és mások között Stancsics Mihály is; Munkácsy János is mint régi edzett ellenfél még mindig szerepelt.

A támadás Bajza ellen a Rajzolatokban kezdődik, melyben egy vádat tesznek közzé Bajza ellen, t. i. igaz-e az, hogy Horváth Cyrill Kuthen cz. darabjának benyújtásakor levelet írt hozzá a darabja érdekében, hír szerint mások is írtak hozzá a darabjaik pártfogása céljából, s ily módon különféle híreket terjesztettek Bajza «pajtáskodó» eljárásairól. Nevezetes leleplezésekkel fenyegetik az akad. drámabíráló bizottságot is, melynek Bajza szintén tagja volt. E vádakra Bajza, Vörösmarty, Schedius Lajos és Fáy András válaszolnak, mint a drámabíráló bizottság tagjai, kijelentvén, hogy semmi felelettel nem tartoznak az illető vádemelőknék. Ajánlják a vádolóknak, hogy csak álljanak elé a leleplezésekkel, a melyek természetesen nem jelentek meg soha, s mint később kitűnt, a Horváth C.-lél levelező Döbrentei Gábor volt.

A színházról folyó pletykák miatt tette közzé Bajza azt a kijelentést, hogy a közönség a színházról csak azokat az értesítéseket tekintse hiteleseknek, a melyek az igazgató aláírásával jelennek meg. Egyszersmind kéri a közönséget, hogy miután a színház a nagy árvíz miatt márczius 13-tól ápril. 16-ig zárva volt, a hiányokért legyen elnéző. E kijelentésekre Orosz és Munkácsy felelnek.*) Orosz megjegyzi, hogy az lehetetlen, hogy a színházról csak az igazgató közlései hitelesek, mert nem csalhatatlan senki a világon, még Bajza sem, akármily nagy szellemóriás legyen is különben. Munkácsy meg azon intézkedéseket tárgyalja, a melyeket Bajza a drámaírók osztaléka ügyében eszközölt volt, mely szerint az író az első előadás jövedelmének $\frac{1}{5}$ -ét, a második előadás $\frac{2}{5}$ -ét és a harmadik előadásnak is $\frac{2}{5}$ -ét kapja. Ha a darab az első előadásakor bukik, akkor többé nem adatik. A fordítás az eredetit illető jövedelemnek felét nyerje s épen úgy az opera, parodia, bohózat is. Munkácsy szerint ily kevés jövedelem

*) 1838. Századunk.

kilátásával egy író sem fog írni, mert csupán hazafiságból nem írhat senki. Bajza alatt a színház meg fog bukni, mint a hogy járt a Külföldi Játékszin, a Kritikai Lapok és az Aurora is. Nem helyes szerinte, hogy Bajza mindig csak színművet adat, s tőle függ az is, hogy az új darabot bérletszünetben adatja-e vagy bérletben s így az írókat jövedelmükben megkárosíthatja.

E közben Bajza gyorsan dolgozott s a színház szervezéséhez látott. Társasága vidékről érkezett, mert 1836 után, mikor a hajóhidat felszedték, maga Buda városa a színészeknek nem nyújtván elég jövedelmet, a budai színésztársaság 1837 első felében a nemzeti színház megnyitásáig vidéken játszott.

Bajza megalkotta a színi társaság törvényeit. Intézkedései elárulják, hogy főképp a nemzeti drámáért buzgott; az operát, balletet nem szerette és nem ápolta annyira. A színészekkel szemben szigorú, de jó ember volt. Szigorúságára ez új intézetnél nagy szükség volt, mert, ha olvasgat az ember az akkori színészek szerepléseiről, akár a budai társaságról is, megdöbbenéssel veszi tudomásul azokat a kanapépereket, kis cselszövéseket, melyeket a tagok tiztek. Bajza tekintélye egyszerre véget vetett minden ilyenfélének. A színház haladott; a színészeket több oldalról mutatta be s az ifjú erőknak is nyitott tért, hogy tehetségeiket kifejtsék. De Bajzának igen sok ellensége volt, s azok miatt ő tehetségét zsibbadni érzé. A választmányynyal is meggyűlt a dolga, még pedig az anyagiak dolgában. Ugyanis a színház 265,574 frtba került, de ez összeg mind nem folyt be s így 95,705 frtot kölcsön kellett kérni. Az efféle bajok okait a választmány Bajzára hárította.

Sokan azért haragudtak rá, hogy nézetük szerint az operát a dráma helyett elhanyagolja. Egyes primadonnák, mint pl. Schodelné szitották is az elégtelenséget. Bajza e szerint meddőnek találván becsületes erőlködéseit, 10 hónapi működés után lemondott színházigazgatói működéséről. 1838-ban az Athenæum 50. számában teszi közzé, hogy ezentúl nincs semmi köze a színház igazgatásához s a kiknek az igazgatósággal összeköttetésük van, Szentkirályi Móriczhoz, az új igazgatóhoz forduljanak. Lemondásának okát hiven elmondja egyik levelében*): «Én a pesti színház igazgatásáról lemondottam, mert a vármegye bölcs uraival nem férhettem össze. Most ők lássák, mi történik a színházzal. Én azt

*) Antihoz, 1838. jun. 19. (Bajza Jánosnál Gyöngyösön.)

hiszem, hogy részvényes társasági directiójuk nemsokára megbukik, mert bolondabb directiót, mint ez az övék, képzelni sem lehet.»

Lemondásával az ellene intézett támadásokat nem szüntette meg Bajza s ezen kívül még az anyagiakra vonatkozó vita is tovább tartott. Nevezetes ez ügyben Nyáry Pálnak «Némi felvilágosítások a magyar színház ügyében» című cikke,¹⁾ melyben Bajzának és 45-nek állításaira reflectál. (45 a Hirnökben szereplő aláírás.) Nyáry azzal vádolja Bajzát, hogy 10 hó alatt 39 ezer frtot költött, holott utána a választmány másfél év alatt csak 68,559 frtot. Számításokkal igyekszik bizonyítani, hogy az operát is lehetett volna jobban ápolni, mert Schodelné felléptekor mindig volt jövedelem, de szerinte Bajza nem helyesen járt el. Szigligeti sokkal többet használt a színháznak, mint Bajza.

Nyáry vádjait a Hirnök szemléje (Csató) és a Kis Futár örömmel fogadják és a Szemle meg így toldja meg a megjegyzéseket: «Elvárjuk, mikép húzza ki fejét Bajza e csapdából». Bajza nyolcz előleges kérdést intéz Nyáry P.-hoz, melyekben a sáfárkodási vádat elhárítja, t. i. azt, hogy ő 28,709 frtot elpazarolt volna s aztán terjedelmesen felel Nyárynak ily czímen: «Szükséges magyarázatok Nyáry Pál «Nyilatkozására».²⁾ Mottóját a «Briefe antiquarischen Inhalts»-ból veszi, melylyel a vitatkozás hasznát emeli ki: «Az emberek maig sem egyeztek volna meg semmiben, ha soha sem vitatkoztak volna semmi felett.» Jellemzi szerinte Nyáryt, hogy rossz sáfárkodási vádja a tagadás elvére van alapítva, mert csak azt mondja, hogy sem Bajzának, sem 45-nek nincs igaza s egyszerűen állítja, hogy Bajza 28,700 frttal többet költött, mint a választmány a megfelelő időben. Azután sorban megdönti Nyárynak további ellenvetéseit s kimutatja a többek között, hogy Schodelné fellépte után bizony nem volt jövedelem, mert neki egy estére 400 frtot kellett fizetni.

De nemcsak az anyagiak, hanem a szellemi vezetés dolgában is egyre támadták Bajzát. Kunoss³⁾ azzal vádolja, hogy késedelmező volt, míg vele szemben Szentkirályi milyen gyors; Hazucha egyik darabját és Garay Magyar Khánját milyen soká tartotta magánál.

¹⁾ *Társalkodó* 1840. 36. sz.

²⁾ *Társalkodó* II. félév 69. sz.

³⁾ *Természet* 1838. 26. 30. sz.

Kunoss nem áll még olyan naivságot is bele keverni a vitába, hogy jó, hogy az Akadémia Bajza verseit 1835-ben nem jutalmazta, mert Kilián Bajza verseinek árát most leszállította s ez árcsökkenés útján az Akadémia compromittáltatott volna. Így szállították lefelé, a maguk részéről a vita értékét Bajza ellenségei. Ugyancsak akkor a Hirnök azzal állott elő, hogy Hazucha volt a Rajzolatok X et Comp. nevű bírálója, ki megrendítette Bajza kritikai autocratiáját s ezért haragszik rá Bajza, a színigazgató. Egy másik szám meg nagy örvendezéssel telik el, hogy Bajza lemondott a színház igazgatásáról, mert őt sem az írók, sem a színészek nem szerették.

A hanyagsági vád ellen könnyen megfelel Bajza.*) Ő 1837. decz. 28-áig oly annyira egyedül volt az igazgatásban, hogy ideje sem volt átnézni minden darabot s csak bésőbb alakult a drámai bíróság; azután meg nemsokára következett a nagy árvíz, a mely megakadályozott minden működést. Aztán így végzi: «Tudom, hogy engem Kunoss, Munkácsy, Garay, Hazucha, Frankenburg nem szeretnek, s az újabb tehetségek leverőjének tartanak. Én igenis a párt embere vagyok, az elvek pártjái és szégyenleném, ha nem volnék az. Személyek pártjái azonban nem vagyok.» Óbajtja Bajza, hogy ők is felemelkedhessenek a párt tiszta és felséges eszméjéhez.

A művekkel való nem törődés vádja ellen még az utána következő igazgatóság is Bajza védelmére kel. Balla jegyző kijelenti, hogy Bajzát nem érheti a vád, mert ő Fáyval és Rosty Alberttel, tehát csak harmadmagával végezte azt a munkát, a melynek gyors elvégzése három embernek lehetetlen. Kijelenti továbbá, hogy a drámai művek bírálásánál a mostani igazgatóság sem nélkülözheti Bajzát, s habár ő a drámabíróságról is lemondott, ez irányú közreműködését továbbra is kikérték.

Az így neki dühödött pörök lassanként elhagyták a színügy terét s átgázoltak minden teret, a melyen az Athenæisták működtek. Lassanként belekeveredik az Athenæum mind a három szerkesztője, a kik úgy az Akadémiában, mint az újonnan 1836-ban alakult Kisfaludy-társaságban elsőrendű szereplésre vergődtek. A Kisfaludy-társaság tagjainak nagyobb fele: Bártfay, Czuczor, gróf Dessewffy Aurél, Fáy, Helmeczy, br. Jósika, Kovács P., Kölcsey, Péczely, Stettner (Zádor, Fenyéry), Szenvey, Szontagh az Athe-

*) *Athenaeum* 1838. 8. sz. II. félév.

næistákkal szoros összeköttetésben volt, kiknek működésük mindenestre első tekintélyű vala s szavuk döntő súlylyal bírt az irod. kérdésekben. Azt lehetne mondani, hogy az Aurora-körből Kritikai Lapok köre, abból Athenæum köre és Kisfaludy-társaság lett. E nagy befolyás miatt volt annyi ellenségük az Ath. triumvireinek, kik azok visszaverésére tartják lapjuk e rovatát «Athenæum miatti zajgások». Erre szükség is volt.

Kisfaludy Károly egyik levelében azt olvasták az ellenfelek, mintha ő 42 darabot írt volna, holott a közönség e számból 18-ról nem tud semmit. Nyilván elcsenték Bajzáék, vélik ők s kérdik is Toldytól, hogy hová lett az a 18 darab. Egyik erről, másik arról támad. Munkácsy vádolja őket, hogy hárman minden író érdemén átgázolnak. A Hirnök meg Árpád ébredését rántja le stb. stb. — Az ellenfelek az Athenæum akármily kis közleményébe készek belekötni. Így pl. 1839-ben az Atb. egy kis hirt tesz közzé, hogy Collet Louise költői művét a francia akadémia megjutalmazta s a szerkesztőség ezt azzal a megjegyzéssel kíséri, hogy lám ott is megjutalmazták a költőt, s nálunk egy-egy hyper-tudós ellene van a költői művek megjutalmazásának.

Lehet, hogy e megjegyzés előidőzésében Bajza versei 1836-ban történt buktának is része van, de az egész lényegtelenebb, semhogy szabatos igazságosságáért vitát kellene folytatni, de a vita mégis megtörténik. A Századunk 1839. 70. számában «Athenæum és a tudományok» címén Tudományffy beleköt az Ath. e közlésébe s emlékezteti a szerkesztőket, hogy ők is sok pénzt szereztek a tudományból. Elvállalták a zsebszótár szerkesztését — jó drágán s így nincs okuk a tudomány ellen beszélni a költészet javára. Bajzáék felelnek erre a Figyelmezőben s Tudományffy újból a Századunkban. Ilyen hosszasan folyik ily jelentéktelen ügynek a vitája is.

Az 1839. Századunkban Bánfalvay ír a három szerkesztő ellen: «Visszatekintés az Athenæum miatti zajgásokra» című cikkben. Írja, hogy «Csató helyesen hasonlítja a triceps redactiót három tábori őrszemhez, mely az ellen bombája beesésével azt sem tudja, hogy a réseket foldozza-e vagy az ellenséget sárral-földdel dobálja. Tagadják, hogy a zajgások a Kritikai Lapok sértéseinek következményei; pedig ennek az Athenæum is bizonyossága, mert akkor keletkezett, mikor a Kritikai Lapoknak a Rajzolatokban és Szemléelőben ellenzéke akadt. Nem ért egyet Csatóval, a

ki, habár nem sokára mérges polemiába keveredik Bajzával, az elismerő szót nem tagadta meg a Krit. Lapoktól. Tagadja, hogy a Kr. L. gondosságra és készületre serkentették volna az írókat s hogy a Conversations-Lexikon Bajza támadásai nélkül nem lett volna az, a mi. Továbbá tagadja, hogy a zajgások bosszúból vagy félelemből származnának, s részrehajlással vádolja a triumvireket.

Legjobban fáj a triumvireknek Árpád Ébredésének kigunyolása, melyet a conservativ irányú Hirnökben Csató P. írt névtelenül. Mint conservativ, érzi az Árpád Ébredésében foglalt hazafias feddések súlyát s kifogásolja, hogy e darabban a nemzet elaljasodottnak van festve s a Részvétlenség nevű alak szavait Vörösmarty ellen fordítja; továbbá az egész darabot Árpád násznagsága czimén parodizálja. A külföldi Jacinthia Árpád színe előtt üli lakodalmát a nemzeti fellegvárátépítő Tudóskaival, a mely alakokkal a rohanva haladást gúnyolja és a magyar Thaliát a Figyelmező korbácsával fenyegeti. A Boldog szerető cz. novellában pedig azt az ujságot mondatja egy fővárosi vendéggel, hogy Pesten társaság ült össze, mely magát tudósnak nevezi.

Az ilyen nem izléses támadásokkal szemben Bajzáék a Helytartó Tanácshoz fordultak, panaszt emeltek a Hirnök és Századunk cz. lapok ellen, továbbá Csató Pál ellen és kérték, hogy vagy szorítsa a kellő korlátok közé az illetőket, vagy pedig engedje meg, hogy a támadásokat hasonló módon viszonyozzák. A Helytartó Tanács a feliratot kiadta a pozsonyi tankerület főnökének, a ki kérdőre vonta Oroszt. A hasonlóval való fizetés engedélye ereszté aztán bele az Athenæumistákat ama tüzes harciba, a mely az ő győzedelmükkel végződött. Ennek következtében 1839. június 25 én a lapszerkesztők rendeletileg óvatnak a túlságos személyeskedéstől.

(Vége köv.)

BALÓ JÓZSEF.